

ЛИТЕРАТУРА, ДОСТОЙНА ЗА ЗРЕЛОТО СОЦИАЛИСТИЧЕСКО ОБЩЕСТВО

1976 г. ще остане в историята с едно символично съвпадение — в дните пред стогодишнината на Априлската епопея и двадесетгодишнината от обновителния Априлски пленум се проведе XI конгрес на Българската комунистическа партия. И ако трагично-гордите герои на Априлското въстание с кръвта си възвехтиха на света, че избират смъртта пред робството и поставиха началото на историята на нова България, то Априлският пленум ни възвърна към автентичните принципи на марксизма-ленинизма, възвърна свободата на творческите търсения и отбеляза началото на нов етап в развитието на социалистическата ни родина. От високата трибуна на конгреса още веднъж се потвърди правотата и плодотворността на априлската линия във всички области на обществения живот. С чувство на заслужена гордост бе направена строга и принципна равностметка на постигнатото между X и XI конгрес на БКП и бяха очертани насоките за изграждане на развито социалистическо общество и постепенен преход към комунизма.

XI конгрес на БКП почти съвпада с едно друго събитие, чието значение може да бъде преценявано само в мащабите на световната история, а ролята му в развитието на световното комунистическо движение ще нараства занапред — XXV конгрес на КПСС. Не е възможно да се очертае с няколко думи важността на решенията на конгреса, неговото място в живота не само на страната на изграждация се комунизъм, но и на всички народи, на всички прогресивни сили по света; ала не може да не отбележим родството — родство по идеи и по дух, по цели и стремежи, — което води БКП и КПСС, съветския и българския народ ръка за ръка по пътя към комунизма.

За творците на литературата и другите изкуства XI конгрес на БКП бе подтик към оглеждане на сътвореното и още непостигнатото, към строга самопреценка — така, както от трибуната на XI конгрес прозвуча високата оценка на партията и народа в думите на др. Тодор Живков:

„Още преди 18 години Централният комитет издигна призива: „Повече сред народа, по-близо до живота!“ Сега с удовлетворение можем да кажем, че през последните години и особено между двата конгреса вече се очертава прелом от повече или по-малко единично към масово ориентиране на художествените творци към проблемите на социалистическата съвременност. Най-добрите представители на нашата художествена интелигенция създадоха произведения, които правдиво и с пораснало професионално майсторство отразяват основните процеси в живота, израстването на новия човек. Ценни завоевания на българската социалистическа художествена култура, тези творби са потвърждение на правилността и плодотворността на априлската линия на нашата партия, на ленинските принципи за ръководство на литературата и изкуството, на метода на социалистическия реализъм.“

Наистина дори беглят поглед върху постиженията на литературата ни в последните години ще покаже все по-задълбоченото ѝ навлизане в проблемите и конфликтите на съвременността, ще открие още веднъж жизнеността и непрекъсваемостта на тенденциите в развитието ѝ, очертали се в резултат на историческия Априлски пленум. Нашата поезия има високи постижения в творчеството на най-ярките си представители, което органично съчетава високия граждански патос и навлизането в интимните дълбини на човешката душа. Все по-успешно лириката ни се домогва до реалното богатство на душевността на новия социалистически човек, в нея нараства стремежът да се постигне мащабно, философско обобщение на проблемите, които вълнуват нашия съвременник. И същевременно в поезията ни се сливат чистият патриотичен порив и патосът на социалистическия интернационализъм. България е малка страна, но духовната територия на нейната поезия се простира от Андите до Виетнам; в нея има място и за съпричастието със съдбата на чилийския народ, и за тържеството от победата на прогресивните сили навред по света. Тук, разбира се, ние говорим за най-високите постижения на нашата поезия и не защото не си даваме сметка за съществуването на отделни отклонения и слабости, а защото истинският ръст на едно изкуство се измерва по най-високите му върхове, по онова, което ще издържи проверката на времето. А цялата история на българската поезия доказва, че тон в нея е давал гражданският патос, стремежът ѝ да бъде в крак с най-прогресивните социални идеи на времето. И ако днес виждаме задълбоченото творческо доразвитие на принципите на партийността и народността, на патриотизма и интернационализма в поезията, то не можем да не отбележим, че днешните ѝ постижения са плодове на априлския дух, че в центъра на нейните търсения все категорично застава — редом с творците от по-възрастното поколение, следвано от най-младите — онова поколение поети, което с право бе наречено „априлско“.

Не по-малко категорични са и успехите на белетристиката. В годините след Априлския пленум нашата проза обогати жанровия си диапазон: редом с „ренесанса“ на разказа, новелата и повестта, който подготви най-новия романосциурм, разцвет преживяха и неканоничните жанрове — от научната фантастика и криминално-приключенското четиво до есеистиката и документалистиката. Обновена жанрово и стилово чрез приноса на редица ярки творчески индивидуалности, съвременната ни белетристика все по-уверено навлиза в сложните социално-нравствени конфликти на днешния ден. Дори когато се връщат в далечното минало или в годините на антифашистката борба, писателите търсят решението на съвременни въпроси, стремят се да видят настоящето като закономерно продължение на миналото и с оглед на „третата реалност“ — бъдещето. Многопосочните търсения на прозата все по-плътни очертават образа на нейния главен герой — съвременника, комуниста, строителя на развитото социалистическо общество — догонвайки реалното богатство на духовния му живот, на неговите стремления и идеали. Затова и с такава острота се реагира на проявите на оеснафяване, цинизъм и потребителска психика; нарасналият нравствен критицизъм на белетристиката е органично свързан с верността на комунистическите идеали, със стремежа да се видят тези идеали в делничните измерения на съзидателния труд, като същевременно се води борба с всички отклонения, които ги ерозират. И независимо от отделните слабости и грешки, от някои увлечения по периферни проблеми, очевидно е, че прозата ни се развива под знака на съвременността, търсейки в нея още неясните очертания на бъдещето.

Нарасналата зрелост в постановката на социално-нравствената проблематика е в основата на подема, характеризиращ състоянието на съвременната ни драматургия. След романтичната извисеност и етична непримиримост на т. нар. „лирична драма“ — една насока, тясно свързана с променения творчески климат след Априлския пленум, която и днес продължава да дава плодове — се очерта и

едно друго направление, което предпочита да изследва конфликтите на съвременността в привидно тесните рамки на ежедневието. А в същност сферата на бита се превърна в арена на тихите всекидневни битки в името на комунистическия морал и етика, против всичко, което загрозява духовния облик на човека. От театралната сцена все по-убедително звучи гласът на новия човек, героя на нашето време.

Националната конференция по проблемите на хумора и сатирата през 1973 г. изигра огромна роля в развитието на сатиричните жанрове в поезията, прозата и драматургията. В своето слово пред участниците в конференцията др. Тодор Живков обоснова необходимостта от строга, принципиална критика на недостатъците в нашия живот, водена от последователни идейни позиции, като особено важна съставка в самосъзнанието на зрялото социалистическо общество. Радостен факт е, че дори в краткото време от тогава до днес се забелязва подем в развитието на хумора и сатирата; подем, който е свързан както с обогатяването на жанрово-стиловата палитра на нашите хумористи и сатирици, така и със зрелостта, с която те третираат сложните нравствено-етични проблеми на съвременността. Все по-смело и точно нашата сатира рисува непривлекателния лик на „рицаря на малката правда“ в многобройните му, но еднакво опасни превъплъщения, воювайки по този начин за изграждането на хармоничната душевност на новия човек.

Времето между X и XI конгрес на БКП бележи плодотворен период и за нашата литературна критика и литературознание. Следвайки указанията на др. Тодор Живков в знаменитата му реч от 1969 г., критиката се стреми по-зряло да оценява литературните факти от класово-партиен критерий, да бъде не само пасивен наблюдател и съдник, но и активна сила в ръководството и насочването на текущия литературен процес. Именно в това се състои и основната цел на борбата срещу сивия поток, която в последните години придоби качествено нови измерения — борба срещу сивото както в художествено, така и в идейно отношение, доколкото е възможно да се разделят тези диалектически свързани аспекти. Именно на фона на успехите по-ярко изпъкват и някои неизживени още слабости; но и самият начин, по който се реагира на отделните отклонения — еднакво чужд и на „либералното“ премълчаване, и на грубото хиперболизиране на слабостите — косвено говори за зрелостта на литературно-критическата ни мисъл. От своя страна академичното ни литературознание все по-последователно обогатява своя теоретически и методологически арсенал върху базата на марксизма-ленинизма. С усилията на литературоведите от всички поколения се проучват по-детайлно отделни периоди и творци от историята на българската литература, търси се съвременният прочит на класиката, решават се централни проблеми на литературната теория. Всичко това подсказва, че нашето литературознание навлиза в етап на нов синтез, отговарящ на изискванията от висотата на развитото социалистическо общество да се види многовековната история на българската литература и култура — етап, който вече дава своите плодове с капиталните трудове на някои от най-видните ни литературоведи.

Обглеждайки развитието и постиженията на литературата, литературната критика и литературознанието ни през периода между X и XI конгрес на БКП, ние не можем да не забележим колко органична, плодотворна и непрекъсната обогатяваща се се оказа априлската линия в развитието на нашата култура. И това определя основния тон на гордост от постиженията на нашата литература в последните години, които са неразривно свързани с творческото развитие и обогатяване на метода на социалистическия реализъм.

Заедно с това ние си даваме сметка, че изграждането на развитото социалистическо общество поставя нови, качествено различни задачи пред литературата и другите изкуства. Разбира се, във всички времена литературата и изкуството

са били огромен фактор в борбата за духовно самоусъвършенстване на човека и социален прогрес на обществото. Но грандиозната задача, която трябва да решат нашето общество, поставя литературата в несъществуваща досега културно-историческа ситуация, определяйки и новите изисквания към изкуството. Неслучайно точно в последните години можем да забележим чертите на нов, научен подход към проблемите на културата и изкуството, основан на принципите на обществено-държавното начало и въплътен най-пълно в структурата на Комитета за изкуство и култура, в създадения комплекс, който осъществява пълноценно връзката между творческите съюзи и съветите за изкуство и култура.

Задачите за нравственото и естетическото възпитание на новия човек, за изграждане на хармонично развита личност — творец и жител на развитото социалистическо общество — подсказват и основните насоки, в които трябва да се разгръща дейността на творците на изкуството и културата. Защото процесът на построяване на развито социалистическо общество и постепенен преход към комунизма е не само процес на материално-техническо и икономическо развитие, но и борба за изграждането на нов, комунистически мироглед, етика, морал, душевност у всеки човек. Това бе подчертано от неафишираната, но пряка връзка между двата пленума, предшестващи конгреса — Февруарския и Декемврийския, — които демонстрираха взаимната обусловеност между повишаването нивото на идеологическата работа и повишаването на материалното благосъстояние на трудещите се като две неразривно свързани страни в развитието на обществото. Именно тук, в борбата за израстването на новия човек, литературата, другите изкуства и културата в най-широкия смисъл на думата са призвани да играят главна роля.

Сега, когато решенията на XI конгрес се претворяват в дела, за нас са особено важни думите на др. Тодор Живков за още непреодолени слабости, които имплицитно съдържат и указания за бъдещото развитие на литературата:

„Същевременно следва ясно да се изтъкне, че очерталият се прелом в насочването към проблемите на съвременността все още не е довел до прелом в овладяването на съвременната тема в цялата ѝ мащабност и историческа значимост. Стремехът към правдиво, комунистическо изкуство е налице. Налице е и стремехът да се създават значителни в идейно и художествено отношение произведения за нашето време. Не липсват и таланти в средите на всички поколения творци. Очевидно главните препятствия по пътя към осъществяване на добрите замисли и стремехи са недостатъчно доброто познаване на живота и недооценката на борбата за високо художествено майсторство.“

В думите на др. Тодор Живков се съдържа голямата истина, че само живият допир със съвременната действителност, кръвната връзка с идеалите и стремленията на народа ще роди мащабните творби, достойни за времето, в което живеем. Нашата литература трябва все по-задълбочено да навлиза в конфликтите и проблемите на живота, да търси в очертанятията на оформящата се действителност кълновете на новото, да бъде победоносен войн в безпощадния идеологически двубой за сърцата и умовете на хората. В нея трябва още по-категорично да навлезе съвременността с жизнелюбивия и оптимистичен патос на създаването; и същевременно — с нетърпимостта към всичко, което спъва движението ни към комунизма, което е несъвместимо с облика на новия човек. Стара истина е, че пробен камък за стойността на една литература са героите, които я населяват; именно с успехите в пресъздаването на образа на комуниста с цялото му душевно богатство, с грижите и тревогите му, с възвишеността на целите и стремелите му, с романтичния порив към бъдещето ще измерваме постиженията на нашата литература.

Не по-малко отговорни задачи стоят и пред критиката и литературознанието. Литературната ни критика трябва да продължава и развива борбата със

сивия поток, да обогатява своя „инструментарий“, за да може последователно и с твърд класово-партиен критерий да се бори за точна, нюансирана оценка на естетическите ценности, като същевременно открива и подкрепя новото, перспективното. Търсейки по-цялостни форми на изява, годни да обхванат живия литературен процес в неговата сложност и многостранност, тя трябва все по-активно да го насочва към главната цел — създаване на нова, социалистическа класика. Трябва да се повишава идеологическият градус на критиката и литературознанието. Източник на методологически упътвания е излязлото наскоро многотомно издание на събраните съчинения на др. Тодор Живков, което съдържа множество ценни статии, изказвания и бележки по проблемите на литературата, изкуството и културата.

На свой ред литературната ни наука е изправена пред мащабни задачи, свързани с необходимостта да се постигне качествено нов етап в развитието на литературната история, теория и критика. Тези задачи, материализирани в работата над бъдещата многотомна „История на българската литература“, определят и новите изисквания към литературознанието, и критериите, с които ще бъде оценявана предстоящата ни работа.

И ако за българските писатели и литературоведи XI конгрес на БКП бе повод за оптимистична равностетка, то самите успехи на литературата ни очертават и примамливите хоризонти на още непостигнатото, на бъдещите задачи — в името на голямата цел: да се създаде вдъхновена литература, достойна за зрялото социалистическо общество!

„Литературна мисъл“